

XVI. Työvelvollisuuslautakunta

Työvelvollisuuslautakunta on antanut seuraavan kertomuksen toiminnastaan lokakuun 25 p:n 1939 ja maaliskuun 26 p:n 1941 välisenä aikana:

Lait ja asetukset. Laki yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana, joka annettiin kesäkuun 16 p:nä 1939, kuului tärkeänä osana niiden toimenpiteiden sarjaan, joihin Suomen valtion oli pakko ryhtyä puolustusvalmiutensa ja -kuntoisuutensa lujittamiseksi yhä levottomammiksi ja kärjistyneemmiksi muodostuneissa kansainvälisissä oloissa. Maan puolustuksen turvaamisen ja työolojen tarkoituksenmukaisen järjestelyn kannalta hallitus katsoi välttämättömäksi, että sodan sattuessa työvoiman uudelleen sijoitus muutuneita työmarkkinoita vastaavaksi voitaisiin nopeasti suorittaa niin, että puolustukselle ja kansan toimeentulolle tärkeät tuotantoalat saisivat tarvitsemansa työvoiman ja että tuotanto-oloissa tapahtuvista muutoksista ehkä aiheutuva työttömyys tulisi mahdollisimman lyhytaikaiseksi. Niinkään tahdottiin työvelvollisuutta koskevalla lailla määritellä niiden yhteiskunnan jäsenien sodanaikaiset velvollisuudet, joita ei asevelvollisuuslain perusteella kutsuta palvelukseen, ja siten käytännössä toteuttaa hallitusmuodossa esitetty periaate, että jokainen Suomen kansalainen on velvollinen olemaan osallisena isänmaan puolustuksessa tai sitä avustamaan.

Lain mukaan oli eräin poikkeuksin jokainen 18 vuotta täyttänyt, mutta alle 60 vuotias Suomen kansalainen ja Suomessa pysyvästi asuva ulkomaa-lainen velvollinen määräyksestä tekemään maanpuolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaa työtä. Määräys työvelvollisuuden voimaansaattamisesta oli tasavallan presidentin annettava, ja se voitiin antaa silloin, kun sotatilasta annetun lain säännökset tai osa niistä oli saatettu noudatettaviksi. Vastaavasti mainitut määräykset lakkaisivat olemasta voimassa, vaikkei niitä sitä ennen olisikaan kumottu, kun sotatilasta annetun lain soveltaminen lakkaisi.

Yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana annetun lain soveltamisesta lokakuun 13 p:nä 1939 annetun asetuksen mukaan suoritti työvelvollisuuden toteuttamisesta aiheutuvat paikalliset tehtävät työvelvollisuuslautakunta, johon kunnanvaltuuston tuli valita vaalikelpoisista kunnan jäsenistä puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä tasaluku jäseniä ja sama määrä varajäseniä. Varapuheenjohtajalla, joka oli kutsuttava lautakunnan kaikkiin kokouksiin, oli äänioikeus vain lautakunnan puheenjohtajana toimiesaan.

Työvelvollisuuslautakunnan puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja oli valittava tehtävään sopivista, työoloihin perehtyneistä henkilöistä, joiden ei voitu katsoa edustavan työnantajain eikä työntekijäin etua. Vaalista oli ilmoitettava kansanhuoltoministeriölle ja piiritoimistolle. Jäsenet ja vara-

jäsenet oli valittava siten, että puolet heistä edusti työnantajia ja puolet työntekijöitä ja että he, mikäli mahdollista, edustivat eri ammattialoja. Asianomaisille edustaville työnantaja- ja työntekijäjärjestöille, jos sellaisia oli paikkakunnalla, oli annettava tilaisuus esittää ehdokkaansa jäseniksi.

Käsiteltäessä naispuolisia työvelvollisia koskevia asioita tuli lautakunnassa, mikäli siinä ei ollut naisjäsentä, olla saapuvilla valtuuston valitsema naispuolinen lisäjäsen, jolla oli kokouksessa puhe-, mutta ei äänivaltaa. Työvelvollisuuslautakunta oli päätösvaltainen, kun puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja sekä vähintään yksi työnantaja ja yksi työntekijöitä edustava jäsen tai varajäsen oli saapuvilla.

Työvelvollisuuslautakunnan tehtäviin kuului asetuksen mukaan:

1) huolehtia työvoiman asianmukaisesta jakautumisesta lautakunnan toimialueen eri yritysten ja työalojen kesken;

2) hankkia, mikäli vapaaehtoista työvoimaa ei ollut saatavissa, työvelvollisuutta soveltamalla annettujen ohjeiden mukaisesti työvoimaa sellaisiin lautakunnan toimialueella suoritettaviin töihin, joissa työvelvollisia saatiin käyttää;

3) tehdä piiritoimistolle esityksiä työvoiman määräämisestä ja siirtämisestä lautakunnan toimialueelle, milloin siellä saatavissa oleva työvoima ei riittänyt;

4) tarvittaessa kutsua työvelvolliset työhön yleisellä kuulutuksella;

5) määrätä yksityinen työvelvollinen työhön ja, milloin työvelvollisia oli lautakunnan toimialueelta siirrettävä, antaa hänelle siirtoa koskeva määräys, noudattaen, mikäli mahdollista, työpaikkakuntaan nähden työvelvollisen toivomuksia;

6) huolehtia yksissä neuvoin kansanhuoltolautakunnan kanssa työvelvollisten majoituksen ja muonituksen järjestämisestä, mikäli olosuhteet sitä vaativat, eikä se ollut valtion viranomaisten toimesta tapahtunut;

7) pitää yksissä neuvoin kansanhuoltolautakunnan kanssa huolta, milloin työvelvollisia oli lautakunnan toimialueelta siirrettävä, siirron toimeenpanemisesta;

8) pitää kunnassa olevista työvelvollisista luetteloa ja antaa piiritoimistolle tarpeelliset tiedot toimialueensa työvoimaoloista;

9) määrätä lautakunnan toimialueella tapahtuvaan työhön kutsutulle työvelvolliselle suoritettava palkka, jolleivät työnantaja ja työntekijä siitä sopineet;

10) ratkaista ne muut yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana kesäkuun 16 p:nä 1939 annetun lain 11 §:n 2 momentissa mainitut, työ- ja palkkasuhteita koskevat asiat, jotka eivät kuuluneet tuomioistuimen tai muun viranomaisen toimivaltaan; sekä

11) avustaa työnvälitysviranomaisia sijoitettaessa vapaaehtoisia työhön pyrkijöitä heille soveltuvaan työhön.

Milloin työvelvollinen oli valtion tai kunnan virassa tai toimessa, voi viranomainen, joka oli hänet nimittänyt tai ottanut virkaan tai toimeen, ilman työvelvollisuuslautakunnan toimenpidettäkin määrätä hänet tarvittaessa asetuksessa tarkoitettuun, hänelle soveltuvaan työhön. Lääkärit, hammaslääkärit, lääketieteenkandidaatit, apteekkarit, proviisorit, farma-seutit, apteekkioppilaat, koulutetut sairaanhoitajattaret, mielisairaanhoitajat ja kättilöt sekä sairaanhoitajatar-, mielisairaanhoitaja- ja kättilöoppi-laat jäivät lääkintöhallituksen määräämisvaltaan.

Työvelvollisuuden toimeenpanoa oli johtava ja valvova kansanhuolto-

ministeriö, jonka alainen työvelvollisuuslautakunta oli. Työvelvollisuuden soveltamisesta tuli piiritoimiston pitää huolta. Paikallisten työnvälitys- ja työttömyysviranomaisten oli omalla toimialallaan oltava yhteistoiminnassa työvelvollisuuslautakunnan kanssa. Alueella tai paikkakunnilla, joilla erityiset sotilaalliset toimenpiteet olivat välttämättömiä, oli työvelvollisuuslautakuntien noudatettava niitä määräyksiä, joita asianomaiset sotilasviranomaiset antoivat maanpuolustukselle välttämätöntä tarkoitusta varten.

Asetusten määräysten mukaan oli työvelvollinen, jolle tulevaa palkkaa ei oltu maksettu viimeistään 6 päivän kuluessa asetuksessa määrätystä palkanmaksupäivästä lukien, oikeutettu saamaan lainmukaisen palkan työvelvollisuuslautakunnalta. Tämän palkan sai lautakunta periä työnantajalta viipymättä laskulla, jonka sisältö saatiin ulosottaa häneltä ilman tuomiota tai päätöstä. Jolleivät palkka ja ulosotosta aiheutuneet kulut täten tulleet suoritetuiksi, oli ne korvattava kunnalle valtion varoista. Valtion oli lisäksi korvattava asianomaisille kunnille ne menot, joita niille oli aiheutunut työvelvollisten asianmukaisesta muonituksesta, majoituksesta ja siirtämisestä tai kuljettamisesta paikkakunnalta toiselle ja jotka eivät koskeneet kunnan omia töitä.

Lokakuun 13 p:nä 1939 annetulla asetuksella säädettiin, että yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana kesäkuun 16 p:nä 1939 annetussa laissa mainittu yleinen työvelvollisuus oli saatettava heti voimaan. Samana päivänä annetussa valtioneuvoston päätöksessä määrättiin, että yleistä työvelvollisuutta voitiin soveltaa maanpuolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaan työhön.

Lokakuun 23 p:nä 1939 kansanhuoltoministeriö vahvisti työvelvollisuuslautakunnille toimintaohjeen ¹⁾, joka sisälsi yksityiskohtaisia määräyksiä lautakunnan työstä ja toimintamuodoista.

Samana päivänä kansanhuoltoministeriö vahvisti siirtomääräyksen mallin, valitusosoituksen ja päätöksen tiedoksiantotodistuksen mallin sekä seuraavan luettelon niistä työaloista, joiden piirissä työvelvollisuuden soveltaminen lähinnä voi tulla kysymykseen:

Metalliteollisuus; Elintarviketeollisuus; Liikenne; Kutoma- ja vaatetus-teollisuus, mikäli sillä on puolustuslaitoksen tilauksia; Nahka- ja jalkine-teollisuus, mikäli sillä on puolustuslaitoksen tilauksia; Sementti- ja kalkkiteollisuus; Spriitä ja hiivaa valmistavat selluloosatehtaat; Sähkö-, kaasu-, puhelin-, vesijohto- ja voimalaitokset; Autokorjaamot ja autokoritehtaat; Kumiteollisuus; Kaivosteollisuus; Tulitikkuteollisuus; Räjähdysaineteollisuus; Kaapeliteollisuus; Suksiteollisuus; Väkilannoitusteollisuus; Halonhakkuu; Ajoneuvoteollisuus; Lääkintäaineteollisuus; Saippuateollisuus; Maa- ja karjatalous; Kemiallinen teollisuus, mikäli sillä on puolustuslaitoksen tilauksia; Spriiteollisuus; sekä näiden lisäksi kaikki ne teollisuuslaitokset, jotka suorittavat puolustuslaitoksen tilauksia, sekä ne tuotantolaitokset, jotka toimittavat näille teollisuuslaitoksille tarvikkeita.

Valtioneuvoston lokakuun 30 p:nä 1939 antama päätös pakkotilauksen käyttämisestä eräänlaisen omaisuuden hankkimiseksi väestön suojelua tarkoittavia toimenpiteitä varten, määräsi työvelvollisuuslautakunnan tehtäväksi eräissä tapauksissa pakkotilauksella hankkia koneita ja muita laitteita, työ- ja kuljetusvälineitä sekä vetoeläimiä käytettäväksi työn tai kul-

¹⁾ Ks. v:n 1939 Kunnall. asetuskok. s. 212.

jetuksen suorittamista varten samoin kuin rakennuksia tai niiden osia, joita tarvittiin työn tai kuljetuksen suorittamiseen. Marraskuun 9 p:nä 1939 tehdyllä päätöksellä, joka koski eräitä kansan toimeentulon ja tuotannon turvaamista tarkoittavia toimenpiteitä, valtioneuvosto laajensi pakkotilauksen koskemaan koneiden ja muiden laitteiden, työ- ja kuljetusvälineiden, polttoaineiden ja muiden tarvikkeiden sekä vetoeläinten ja rakennusten hankkimista tapauksissa, milloin valtion, kunnan tai yksityisen henkilön lukuun oli toimitettava kansan toimeentulon ja tuotannon turvaamista tarkoittava tarpeellinen työ tai kuljetus, jota ei voitu kohtuuttomilla kustannuksilla tai vaikeuksilla riittävän joutuisasti muutoin suorittaa. Tätä määräystä lautakunta ei toiminnassaan joutunut toteuttamaan.

Työvelvollisuuslautakunnan asettaminen. Sitten kun Suomen työnantajain keskusliitolle ja Suomen ammattiyhdistysten keskusliitolle oli annettu tilaisuus esittää ehdokkaansa työvelvollisuuslautakunnan jäseniksi, kaupunginvaltuusto päätti kokouksessaan lokakuun 25 p:nä 1939:

1) vahvistaa työvelvollisuuslautakunnan jäsenmäärän ja varajäsenmäärän kummankin kahdeksaksi;

2) vahvistaa puheenjohtajan palkkioksi 500 mk kokoukselta sekä varapuheenjohtajan ja jäsenten sekä lisäjäsenen palkkioksi 150 mk kokoukselta, varapuheenjohtajan saadessa puheenjohtajana toimiessaan puheenjohtajalle myönnetyn palkkion;

3) valita lautakunnan puheenjohtajaksi varatuomari E. Tulenheimon ja varapuheenjohtajaksi asianajaja J. N. Arosen;

4) valita lautakunnan varsinaisiksi jäseniksi työnantajain edustajina johtaja B. A. Carrellin, rakennusmestari J. M. Mäkiön, insinööri E. M. Niinin ja insinööri K. A. A. Wiggin sekä työntekijäin edustajina toimitsijat E. Aittolan, A. Luostarisen, J. Virtasen ja V. Viitasen;

5) valita lautakunnan varajäseniksi työnantajain edustajina hovioikeudenauskultantti H. Hallbergin, johtaja K. H. Heinämaan, tehtailija E. A. Nymanin ja rakennusmestari H. G. D. Welroosin sekä työntekijäin edustajina toimitsija F. Hiilloksen, toimitsija E. Härmän, toimittaja A. Sumun ja toimitsija A. Vallan; sekä

6) valita naispuoliseksi lisäjäseneksi insinööri M. Winklerin (myöhemmin Orrenoja).

Samassa kokouksessa kaupunginvaltuusto määräsi lautakunnan toiminnan kuulumaan rahatoimenjohtajan toimialaan sekä myönsi lautakunnan käytettäväksi ensimmäisen määrärahan sen eri menoja varten.

Kokouksessaan tammikuun 17 p:nä 1940 kaupunginvaltuusto valitsi edelleen v:ksi 1940 työvelvollisuuslautakuntaan samat henkilöt.

Toimitsija E. Aittolan ja tehtailija E. A. Nymanin kuoltua kaupunginvaltuusto valitsi kokouksessaan maaliskuun 6 p:nä 1940 uudeksi varsinaiseksi jäseneksi E. Aittolan tilalle aikaisemman varajäsenen, toimitsija A. Vallan ja tämän tilalle uudeksi varajäseneksi toimitsija J. E. Saverin sekä niinikään uudeksi varajäseneksi E. A. Nymanin tilalle ylimetsänhoitaja E. Anttilaisen.

Tässä kokoonpanossaan lautakunta valittiin uudestaan kaupunginvaltuuston kokouksessa joulukuun 18 p:nä 1940 loppuosaksi toimintakauttaan, kuitenkin niin, että varajäsen Härmän tilalle tuli toimitsija O. Turunen.

Lautakunnan työjärjestys. Siihen nähden, että suhteellisen suuren lautakunnan koollekutsuminen oli sekä hidasta että kallista, päätettiin joutu-

kuun 5 p:nä 1939 valtuuttaa puheenjohtaja ja sihteeri yhdessä ratkaisemaan sellaiset työvelvollisuutta koskevat asiat, jotka olivat niin kiireellisiä, etteivät ne sietäneet lykkäystä lautakunnan kokoontumiseen saakka. Näin tehdyistä päätöksistä oli tehtävä ilmoitus lautakunnan seuraavassa kokouksessa. Tätä menettelytapaa ei kuitenkaan katsottu voitavan noudattaa siirtomääräyksiin nähden. Niitä käsittelemään lautakunta asetti kokouksessaan tammikuun 8 p:nä 1940 jaoston, johon puheenjohtajan lisäksi kuului työnantajain edustajana jäsen J. M. Mäkiö ja työntekijäin edustajana jäsen J. Virtanen. Työvelvollisuusmääräystenkin yhä lisääntyessä päätti lautakunta kokouksessaan tammikuun 22 p:nä 1940 asettaa toisen jaoston, jonka tuli lautakunnan nimissä ratkaista tapaukset, joissa työvelvollinen määrättiin työhön lautakunnan toimialueella. Jaostoon kuuluivat lautakunnan puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja sekä jäsenenä niin työnantajain kuin työntekijäinkin edustajista se lautakunnan jäsen, joka lähinnä edusti kulloinkin kysymyksessä olevaa elinkeinoalaa sekä, mikäli oli kysymys naispuolisista työvelvollisista, myöskin lautakunnan naispuolinen lisäjäsen. Eri elinkeinoaloja edustamaan määrättiin lautakunnan jäsenet seuraavasti: metalliteollisuutta, sähkö-, kaasu-, puhelin-, vesijohto- ja voimalaitoksia, autokorjaamoja ja autokoritehtaita sekä kaapeliteollisuutta jäsenet K. A. A. Wigg ja A. Valta; elintarviketeollisuutta, lääkintäteollisuutta, saippuateollisuutta ja kemiallista teollisuutta jäsenet E. M. Niini ja V. Viitanen; liikennettä jäsenet B. A. Carrell ja J. Virtanen; kutoma- ja vaate-tusteollisuutta, nahka- ja jalkineiteollisuutta sekä kumiteollisuutta jäsenet E. M. Niini ja A. Luostarinen; sekä sementti- ja kalkkiteollisuutta ja ajoneuvoteollisuutta jäsenet J. M. Mäkiö ja J. Virtanen.

Virkailijat ja huoneisto. Koska lautakunnan aloittaessa toimintansa ei voitu arvioida sen tulevien tehtävien laajuutta, päätettiin lautakunnan ensimmäisessä kokouksessa, ettei toistaiseksi perustettaisi mitään varsinaista toimistoa, vaan että lautakunnan juoksevia asioita hoitaisi sivutoimena kokouksessa sihteeriksi valittu työnvälitystoimiston osastonjohtaja, filosofianmaisteri W. Mattlar. Kaupunginhallitukselle tehtiin samassa kokouksessa esitys, että työnvälitystoimiston erikoisosastojen Unioninkadun 14:ssä sijaitsevasta huoneistosta luovutettaisiin yksi huone lautakunnalle sekä että sihteerin käyttöön asennettaisiin puhelin. Kun koko työnvälitystoimisto sittemmin siirrettiin sodan ajaksi Mäkelänkadun 45:een, työvelvollisuuslautakunta sai kokonaan haltuunsa työnvälitystoimiston erikoisosastojen Unioninkadun 14:ssä olevan huoneiston, josta työvelvollisuusvirasto vasta maaliskuun 23 p:nä 1940 muutti Sofiankadun 1:ssä sijaitsevaan huoneistoon, missä se toimi, kunnes viraston toiminta päätettiin lakkauttaa elokuun 31 p:nä 1940. Työmäärän yhä lisääntyessä myönnettiin filosofianmaisteri Mattlarille virkavapautta työnvälitystoimiston nuori-soosaston osastonjohtajan virasta; helmikuun 1 p:stä huhtikuun 30 p:ään 1940 hän hoiti työvelvollisuuslautakunnan sihteerin tehtävät päätoimenaan. Helmikuun 23 p:stä lukien kiinnitettiin viraston palvelukseen toimistonjohtajana työnvälitystoimiston johtaja filosofianmaisteri S. Seppälä, joka hoiti tätä tointa sivutoimena toukokuun 16 p:ään 1940 saakka. Filosofianmaisteri Mattlarin erottua sihteerin toimesta elokuun 15 p:nä 1940, jolloin hänet kutsuttiin asepalvelukseen, johtaja Seppälä hoiti sihteerin tointa lautakunnan toiminta-ajan loppuun eli maaliskuun 26 p:ään 1941 saakka.

V:n 1939 joulukuun alusta siirrettiin lautakunnan käyttöön työnvälitys-

toimiston toimistoapulainen A.-V. Österman (sittemmin rouva Salminen), joka lautakunnan palkkaamana toimi työvelvollisuusviraston toimistoapulaisena viraston lopettamiseen saakka ja senkin jälkeen sivutoimena hoiti esiintyvät toimistotyöt lautakunnan toimintakauden loppuun saakka. Työnvälityslautakunnan päätöksen mukaisesti siirrettiin niinikään nuoriso-osaston toimentaja neiti A. Ahovaara työvelvollisuusviraston palvelukseen joulukuun 1 p:n 1939 ja huhtikuun 15 p:n 1940 väliseksi ajaksi. Työvelvollisuusviraston vahtimestarina oli helmikuun 10 p:n ja maaliskuun 31 p:n 1940 välisenä aikana U. E. Ahovuori ja huhtikuun 1 p:stä elokuun 31 p:ään 1940 V. V. Lahtinen. Toimistoapulaisena toimi kesäkuun 1 p:stä elokuun 17 p:ään 1940 neiti A. M. Nyström.

Kaupunginhallituksen päätettyä, että poikkeuksellisten olojen vallitessa kaupungin sekä vakinaisia että ylimääräisiä viranhaltijoita voidaan siirtää siksi ajaksi kun heitä ei tarvita varsinaisessa toimessaan muihin kaupungin virastoihin ja laitoksiin, joissa tarvitaan lisätyövoimaa, tämän vaikuttamatta heidän palkkaetuihinsa, siirrettiinkin työvelvollisuusviraston käytettäväksi työvoimaa eripituisiksi ajoiksi useista kaupungin virastoista. Kaupunginkansliasta siirrettiin kaksi virkailijaa, huoltovirastosta ja tilastotoimistosta kummastakin niinikään kaksi virkailijaa. Lautakunnan päätettyä helmikuun 8 p:stä 1940 alkaen luetteloida kaupungin miespuolisen työvoiman, viraston henkilökuntaa oli suuresti lisättävä, jonka johdosta virasto sai käytettäväkseen 46 suomenkielistä ja 17 ruotsinkielistä kansakoulunopettajaa sekä 18 lastentarhanopettajaa. Näistä useat jäivät lautakunnan alaisen työvelvollisuusviraston palvelukseen koko talveksi ja opettajat E. Häggman ja K. Mäkinen aina kesän alkuun saakka.

Työvelvollisuusmääräykset yksityisten yritysten palveluksessa oleville henkilöille. Heti sodan puhjettua marraskuun 30 p:nä 1939 alkoi työvelvollisuuslautakunnalle saapua ilmoituksia siitä, että Helsingin siviiliväestön evakuoinnin yhteydessä kaupungista oli poistunut ja oli edelleen poistumassa suuri määrä elintarvikeliikkeiden henkilökuntaa. Kun tästä oli seurauksena vakavia häiriöitä elintarvikkeiden jakelussa ja kun ilmiö oli yleinen kaikissa elintarvikeliikkeissä, lautakunta päätti joulukuun 3 p:nä 1939 sanomalehdissä ja yleisradiossa julkaistavalla yleisellä kuulutuksella kieltää elintarvikeliikkeiden henkilökuntaa poistumasta toimipaikoistaan. Hyvin pian osoittautui kuitenkin, ettei tämä toimenpide ollut riittävä. Myös puolustuslaitoksen töitä suorittavat teollisuusyritykset kärsivät samasta epävarmuudesta työvoimansa suhteen. Näin ollen oli ryhdyttävä soveltamaan työvelvollisuusasetuksen määräyksiä työvoiman pysyttämiseksi työpaikoilla. Mainitun asetuksen 10 §:n nojalla yksityiset työnantajat jättivät työvelvollisuuslautakunnalle hakemuksia nimeltä mainittujen työvelvollisten määräämisestä heidän silloiseen työhönsä. Arvosteltuaan kussakin tapauksessa anomusten aiheellisuutta lautakunta antoi myönteisissä tapauksissa kullekin työntekijälle erikseen työvelvollisuusmääräyksen.

Määräyksessä mainittu työkirja oli kansanhuoltoministeriön lokakuun 23 p:nä 1939 vahvistama ja valtion kustannuksella painattama työvelvollisuuslomake n:o 1.

Kun lautakunta kuitenkin katsoi asialliseksi, että työvelvollinen, kun hänet määrättiin toisen palvelukseen, heti sai lautakunnan päätöksen asianmukaisine valitusoikeuksineen, jotta hänellä olisi mahdollisuus viipymättä valittaa päätöksestä, lautakunta päätti samalla kuin se määräsi aikaisemmin mainitun jaoston ratkaisemaan nämä asiat, että kullekin työvelvolli-

selle oli työvelvollisuusmääräyksenä annettava asiaa koskeva pöytäkirjanote.

Tässä tarkoitettuja työvelvollisuusmääräyksiä yksityisen työnantajan palvelukseen annettiin ennen sodan päättymistä 964 miehelle ja 1,602 naiselle eli yhteensä 2,566 työvelvolliselle.

Siirtomääräykset. Jo ennen työvelvollisuuslautakunnan asettamista oli puolustusministeriön alainen linnoitustoimisto ryhtynyt tilaamaan Helsingistä työvoimaa työmailleensa. Kun työt suuressa määrin oli annettu yksityisten urakoitsijain suoritettaviksi, nämät urakoitsijaliikkeet myös suoraan huolehtivat työvoiman hankkimisesta Helsingissä olevien toimistojensa kautta. Huomattavin näistä urakoitsijoista oli Rakennusliike O. Wuorio. Lokakuussa 1939 mainittu linnoitusosasto kääntyi kansanhuoltoviranomaisten välityksellä työvoimatilauksellaan Helsingin kaupungin työnvälitystoimiston puoleen, joka sen jälkeen säännöllisesti ja koko talvisodan ajan toimitti linnoitusosastolle ja sittemmin perustetulle linnoitustoimistolle vapaaehtoista työvoimaa. Työvoiman hankkimiseksi sekä edellä mainitut urakoitsijat että nimenomaan työnvälitystoimisto harjoittivat laajaa sanomalehti-ilmoittelua. Myös työvelvollisuuslautakunta pyrki säännöllisesti mahdollisuuksien mukaan täyttämään työvoiman tilaukset, tilausten laadusta huolimatta, vapaaehtoisella työvoimalla, siinä monissa tapauksissa onnistuenkin.

Vapaaehtoisella työvoimalla ei kauankaan voitu tyydyttää puolustuslaitoksen yhä kasvavaa työvoiman tarvetta. Jo tammikuun 8 p:nä 1940 työvelvollisuuslautakunnan oli annettava työvelvollisuusasetuksen edellyttämät siirtomääräykset 10 autonkuljettajalle.

Työvoiman tilaajana esiintyi, paitsi järempänä selostetuissa sotatilalain nojalla tehdyissä työvoiman tilauksissa, kansanhuoltoministeriön työvoimatoimisto, jonka asiana työvelvollisuusasetuksen 6 §:n mukaan oli määrätä työvelvollisten siirtämisestä kansanhuoltopiirin alueelta toiselle. Kansanhuoltoministeriön työvoimatoimisto puolestaan sai vastaavat tilaukset puolustusministeriön linnoitusosastolta, jolle taasen työmaiden päälliköt ja urakoitsijat ilmoittivat työvoimantarpeensa.

Ensimmäiset siirtomääräykset annettiin kansanhuoltoministeriön hyväksymän ja painattaman työvelvollisuuslomakkeen n:o 2 mukaan.

Lautakunnan käsityksen mukaan tällainen siirtomääräys ei kuitenkaan ollut tarkoituksenmukainen, koska lautakunnan mielestä työvelvollisen oli myöskin silloin, kun hänet määrättiin siirtymään työhön toiselle paikkakunnalle, samalla tavoin kuin määrättäessä työhön omalle paikkakunnalle, heti saatava lautakunnan päätös asianmukaisine valitusosoituksineen. Kokouksessaan tammikuun 22 p:nä 1940 lautakunta vahvistikin otettavaksi käytäntöön laatimansa siirtomääräyksen.

Kun kysymyksessä oli suurten miesjoukkojen siirtäminen työmaille, joilla ei ollut edes tarvittavia työvälineitä saatikka sitten mahdollisuuksia toimittaa työntekijöille heidän tarvitsemiansa muita varusteita (kysymyksen tulivat m.m. ruokailuvälineet ja huopa, minkä lisäksi vaatetuksen tuli olla ulko-oleskeluun sopiva), viranomaiset olivat sopineet siitä, että työntekijät varustettaisiin kansanhuoltolautakunnan vartavasten tätä tarkoitusta varten perustetussa toimistossa. Kunnan tästä aiheutuvat menot oli laskulla perittävä asianomaisten tileistä työmaiden työpäälliköiden kautta. Tätä järjestelyä ei myöhemminkään, työvelvollisuuslautakunnan ryhdyttyä lähettämään työvelvollisuuslain mukaan työvoimaa, katsottu olevan syytä

muuttaa, ja niin ollen kansanhuoltolautakunnan varustustoimisto tuli koko sodan ajan toimimaan sekä työvelvollisten että vapaaehtoisesti linnoitustöihin lähtevien kokoontumis- ja varustelupaikkana. Tämän toimiston yhteyteen järjestettiin myös työvelvollisten lääkärintarkastus, jota helmikuun 21 p:stä huhtikuun 11 p:ään 1940 työvelvollisuuslautakunnan laskuun hoiti lääketieteenlisensiaatti A. Schwanck. Lääkärin vastaanotolle osoitettiin kaikki ne työvelvolliset, jotka väittivät sairauden perusteella olevansa sopimattomia lähetettäväksi linnoitustöihin. Tällaisia tapauksia oli kaikkiaan 791.

Tätä menettelyä linnoitustyömaille lähetettävien varustamisessa ja tarkastamisessa sovellettiin siis niin hyvin vapaaehtoisesta kuin työvelvollisuuslain mukaan lähetettävästä työvoimasta kysymyksen ollen, tekemättä liioin myöhemmin poikkeusta seuraavassa selostettuun, sotatilalain nojalla tilattuun työvoimaankaan nähden.

Työvoiman hankkiminen puolustuslaitoksen työmaille sotatilalain mukaan. Aikaisemmin mainitun 10 autonkuljettajan lisäksi työvelvollisuuslautakunta sai kansanhuoltoministeriön työvoimatoimistolta täytettäväkseen ainoastaan yhden suuremman 100 työvelvollisen siirtoa koskevan tilauksen, joka sekä peruitettiin heti, kun lautakunta oli tehnyt asiassa päätöksensä, koska ryhdyttiin noudattamaan uutta menettelyä työvoiman toimittamisessa puolustuslaitoksen alaisiin töihin.

Tammikuun 31 p:lle 1940 päivätyllä kiertokirjeellä päämaja ilmoitti, että puolustusvoimain töihin tarvittavan työvoiman, mikäli sitä ei ollut saatavissa vapaaehtoisen sopimuksen nojalla, hankkimista ja järjestelyä varten päämajaan oli perustettu työvoimatoimisto, johon mainittu työvoiman hankinta oli keskitetty. Työvoimatoimiston tehtävänä oli toimittaa sotatilasta annetun lain 14 ja 15 §:ssä säädetty työvoiman pakkotilaus, niin myös antaa työvoiman hankkimista ja työvoiman huoltoa koskevat tarkemmat määräykset.

Sotatilasta annetun lain 14 §:n 2 ja 3 momentin mukaan, sellaisina kuin nämä kohdat kuuluivat sotatilasta annetun lain muuttamisesta syyskuun 29 p:nä 1939 annetussa laissa, oli asianomaisella sotilaspäällystöllä, jos sota-aikana oli tilapäisesti rakennettava puolustuslaitteita, teitä tai siltoja taikka toimitettava jokin muu puolustuksen helpottamista tarkoittava työ tai kuljetus eikä tätä voitu kohtuuttomitta kustannuksitta tai vaikeuksitta tarpeellisen joutuisasti muutoin suorittaa, oikeus pakkotilauksella hankkia työntekijöitä, kuljetusvälineitä ja vetoeläimiä työn tai kuljetuksen suorittamista varten. Oikeus työntekijöiden hankkimiseen pakkotilauksella oli asianomaisilla sotilasviranomaisilla myös, milloin johonkin teollisuuslaitokseen tilapäisesti tarvittiin lisätyövoimaa puolustuslaitoksen sota- ja muiden tarviketilauksen kiireellistä suorittamista varten.

Sotatilalain 15 §:n mukaan tilaus, josta 14 §:ssä säädettiin, oli tehtävän läänin maaherran välityksellä, josta tilaus puolustusministeriön määräyksen mukaan oli kokonaan tai osaksi täytettävä. Maaherran tuli jakaa tilaus niiden kuntien kesken, joista tilauksen harkittiin olevan täytettävä, sekä antaa kaupungissa maistraatille ja maalla kunnallislautakunnalle tarpeelliset määräykset asiasta. Tilauksen täyttämisvelvollisuuden jakaminen paikkakunnan väestön kesken oli asianomaisen maistraatin tai kunnallislautakunnan asiana, jonka oli jaosta ilmoitettava niille, joiden tuli täyttää tilaus, sillä tavoin kuin kunnallisten ilmoitusten tiedoksiantamisesta oli säädetty. Kunta vastasi siitä, että tilaus ajallansa ja asianmukaisesti täy-

tettiin. Milloin olosuhteet olivat sellaiset, että edellä säädettyä järjestystä ei käynyt noudattaminen, voitiin tilaus tehdä maistraatin tai kunnallislautakunnan puheenjohtajan välityksellä taikka, erittäin kiireellisissä tapauksissa, suoraan niiltä, joiden se oli täytettävä. Sellaisesta toimenpiteestä oli viipymättä ilmoitettava maaherralle, ja viimeksi mainituissa tapauksissa myöskin maistraatin tai kunnallislautakunnan puheenjohtajalle.

Velvollinen ottamaan osaa 14 §:n 2 ja 3 momentissa mainittuun tilapäiseen työhön oli sotatilalain 16 §:n mukaan jokainen Suomen kansalainen, joka ei kykenemättömyytensä vuoksi ruumiilliseen työhön tai muusta erittäin pakottavasta syystä ollut siitä estynyt. Työhön oli kuitenkin ensi sijassa kutsuttava sellaisia miespuolisia henkilöitä, jotka olivat täyttäneet kahdeksantoista vaan ei viittäkymmentä vuotta, ja siihen oli, mikäli mahdollista, käytettävä vain sen kunnan, missä työ oli tehtävä, ja rajakuntain asukkaita. Ketään ei myöskään vastoin hänen tahtoaan ollut pidettävä työssä kauemmin kuin kaksitoista työpäivää. Erittäin pakottavista syistä voitiin kuitenkin mainittu työaika pidentää enintään kahdellatoista työpäivällä. Työhön kutsuttujen oli saavuttava työhön, mikäli mahdollista, mukanaan tarpeelliset työvälineet. Työvelvollisille oli varattava tilaisuus saada työpaikalla tai sen läheisyydessä ruokaa ja sopiva majoitus. Korvaus työstä ja matkasta työpaikalle ja sieltä takaisin oli maksettava valtion varoista (25 §).

Yllä mainitun päämajan kiertokirjeen mukaan voi työvoiman pakkotilauksen lääninhallitukselle tehdä ainoastaan päämajan työvoimatoimisto, jolle kaikkien sotilasviranomaisen ja puolustuslaitoksen työmaiden oli ilmoitettava tässä tarkoitettusta työvoiman tarpeesta. Päämajan työvoimatoimiston oli annettava tilaukset puhelimitse lääninhallitukselle, vahvistaen näin annetut tilaukset myöhemmin kirjallisesti. Lääninhallituksen asiaksi jäi sitten jakaa tilaukset läänin kuntien maistraateille ja nimismiehille.

Päämajan työvoimatoimiston päällikkö oli samalla kansanhuoltoministeriön virkamies ja oli tasavallan presidentin hänelle myöntämän valtuuden perusteella oikeutettu ratkaisemaan omalla vastullaan kansanhuoltoministeriön sijasta työvoiman siirtoa työvelvollisuuslain nojalla koskevat asiat, sikäli kuin ne koskivat työvelvollisten määräämistä tekemään maan puolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaa työtä, työvelvollisten siirtämistä paikkakunnalta toiselle ja työstä vapauttamista. Kun sotatilasta annetun lain 14 ja 15 §:n nojalla pakkotilattujen työntekijäin työaika oli enintään 24 päivää, päämajan työvoimatoimiston päällikkö antoi äsken mainituissa ominaisuudessaan työntekijöiden siirtomääräyksen työvelvollisuuslain nojalla, jolloin työvelvollisten työaika määräytyi mainitun lain säännösten mukaan. Jotta tämä järjestely voitiin käytännössä hoitaa, tuli poliisipäälliköiden (maistraatin), mikäli eivät työvoimaa pakkotilatessaan jo olleet käyttäneet työvelvollisuuslautakunnan välitystä, lähettää työvelvollisuuslautakunnalle luettelo kulloinkin linnoitustyömaille lähettämistään työvelvollisista, jotta työvelvollisuuslautakunnalla olisi tiedossaan niiden työvelvollisten nimet, joille siirtomääräys oli kirjoitettava, kun päämajan työvoimatoimiston päällikkö oli antanut siitä asianmukaisen päätöksen.

Osoitettaessa työvelvollisia linnoitustyömaille oli kiertokirjeen mukaan otettava huomioon:

1) että yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana annetun lain 1 §:ssä säädetty edellytykset olivat olemassa, jolloin erikoisesti oli varottava, ettei sairaita eikä työkyvyttömiä linnoitustyömaille lähetetty;

2) että nostoväen III luokkaan kuuluvista miehistä v. 1920 syntyneitä saatiin ottaa vasta, kun kutsunta oli toimitettu ja sikäli kuin heidät oli siinä vapautettu;

3) että puheena oleviin töihin ensi sijassa lähetettiin työttömyyskortistoissa olevia työttömiä taikka siirtoväkeen kuuluvia tai muita maatöihin pystyviä mieshenkilöitä, jotka tietävästi eivät olleet pysyväisessä ansio-työssä tai maalle tärkeän elinkeinohaaran palveluksessa;

4) että, mikäli vakinaista ansiotyötä vailla olevien lisäksi työvelvollisia oli otettava myös muista väestöryhmistä, maalle tärkeiden kotimarkkina- ja vientiteollisuuslaitoksien palveluksessa olevien työntekijöitä ja halonhakuutyömailla työskenteleviä miehiä otettiin vasta viime sijassa; sekä

5) että, talven polttopuun saannin turvaamista silmällä pitäen, työvelvollisia ensi sijassa otettiin kaupungeista ja kauppaloista sekä niistä maalaiskunnista, joista halkojen kuljetus markkinoille bensiinipulan takia oli vaikeata.

Työvelvollisille oli annettava aikaa kunnollisten varusteiden hankkimiseen, koska tähän työmaalle tulon jälkeen oli erittäin pienet mahdollisuudet. Jos työvelvollinen ei itse pystynyt varusteita hankkimaan, oli kunnan velvollisuus hankkia ne. Kunnalle tästä aiheutuvat kustannukset oli katsottava ennakkomaksuksi, jonka kunta sai periä työvelvolliselta takaisin työmaan päällikön välityksellä. Tätä varten oli kunnan laadittava ja työvoimatoimistolle lähetettävä nimismiehen ja lääninhallituksen välityksellä perimislue-telo, varustettuna nimismiehen merkinnällä siitä, mitä työvoimälähetystä asia koski. Työvoimatoimiston oli sitten lähetettävä luettelo työmaan päällikölle ja annettava määräys kulujen perimisestä ja kunnalle ti-littämisestä.

Työvelvollisten kuljetus linnoitustyömaille oli tapahtuva valtion kus-tannuksella kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön v:n 1939 työttö-myyskiertokirjeen n:o 9 mukaan. Maksuton kuljetus voi sen mukaisesti tapahtua kahdella tavalla, joko siten, että kunnat maksoivat työttömien matkakustannukset enakkona perien kulut lääninhallituksen välityksellä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöltä taikka niin, että joko huolto-lautakunta tai työvelvollisuuslautakunta toimitti asianomaiselle rautatie-asemalle luettelon työntekijöistä, jotka linnoitustyömaille lähetettiin, ja asema kirjoitti heille matkaliput (tai yhteisen matkalipun). Matkakustan-nuksiin, jotka kunta ennakolta maksoi, voitiin sisällyttää tarpeen mukaan myös yhden tai kahden päivän muonaraha 20 mk:n mukaan päivältä.

Työvelvollisten majoitus oli järjestettävä työmaan johdon taholta eikä siitä ollut perittävä korvausta. Kuitenkin tuli työvelvollisten, sen mukaan kuin tilausta annettaessa määrättiin, tuoda mukanaan peite ja tyyny ja eräissä tapauksissa patjapussi. Muonitus oli niinkään järjestettävä työ-maan johdon taholta, mutta oli työvelvollisen se korvattava, yleensä 11—12 mk:n mukaan päivää kohden.

Työvelvollisille oli maksettava linnoitustyömaille valtion työmaita varten vahvistettujen normien mukaiset palkat, joiden suuruus riippui työpaikkakunnalla vallitsevasta palkkatasosta. Sekatyöntekijäin keski-tuntipalkan ilmoitettiin vaihtelevan 4: 50 mk:n ja 5: 50 mk:n välillä ja am-mattimiesten 8 mk:n ja 10 mk:n välillä. Lisäksi oli maksettava ylityö- ja pyhätyökorotukset, työn yleensä ollessa tuntityötä.

Ennenkuin työvelvollisia lähetettiin linnoitustyömaalle sotatoimialu-eella, oli noudatettava seuraavaa: 1) kullakin työvelvollisella tuli olla poliisi-

viranomaisen antama valokuvalla varustettu henkilötodistus; 2) työvelvollisia ei saatu lähettää erillisinä, vaan oli heidät koottava komennuskunnaksi, jolla oli luotettava johtaja, mieluummin poliisikonstaapeli; ja 3) työjoukon matkalupatodistuksena oli päämajan määräyksen mukaisesti oleva lähetettävän poliisipäällikön komennuskunnan vastuunalaiselle johtajalle antama kirjallinen määräys, jossa oli mainittu johtajan ja kaikkien joukkoon kuuluvien miesten nimet.

Poliisipäällikön tuli hyvissä ajoin ennen työvelvollisten lähtöä toimittaa lääninhallitukselle tieto siitä, mistä kunnista työjoukkoon kuuluvat olivat, miltä asemalta, milloin ja mitä ratoja pitkin he matkustaisivat, sekä vastuunalaisen johtajan nimi, lääninhallituksen toimesta edelleen työvoimatoimistolle ilmoitettavaksi.

Kansanhuoltoministeriölle osoittamassaan maaliskuun 5 p:lle 1940 päivätyssä kirjelmässä päämajan työvoimatoimisto ilmoitti työvelvollisuuslautakuntien tietoon saatettavaksi, että mainitun työvoimatoimiston päällikkö oli tasavallan presidentin tammikuun 26 p:nä 1940 antaman valtuuden perusteella ja helpottaakseen työvelvollisuuslautakuntien työtä menettelyt siten, että oli työvelvollisuuslain perusteella antanut yleisen kuulutuksen, jolla puolustuslaitoksen työmailla työskentelevät henkilöt oli julistettu työvelvollisiksi. Ensimmäinen tällainen kuultus annettiin tammikuun 30 p:nä 1940 ja toinen maaliskuun 5 p:nä 1940. Työntekijät, jotka viimeksi mainitun päivän jälkeen tilattaisiin puolustuslaitoksen työmaille, tultaisiin samassa järjestyksessä julistamaan työvelvollisiksi. Jotta työvelvollisuuslautakunnilla kuitenkin olisi tieto puolustuslaitoksen työmaille lähetetyistä miehistä, oli poliisipäälliköt velvoitettu lähettämään näille lautakunnille luettelot kulloinkin linnoitustyömaille lähettämistään työvelvollisista.

Helmikuun 16 p:nä 1940 annetulla asetuksella muutettiin työvelvollisuusasetuksen 16 § siten, että työkirjaa ei enää ollut tarvis antaa sellaiseen valtion työhön määrätylle työvelvolliselle, jota valtion viranomainen tai valtion palveluksessa oleva henkilö välittömästi johti.

Yhteistyö maistraatin ja poliisilaitoksen kanssa. Yllä selostetun järjestelmän mukaan työvelvollisuuslautakunnan ainoa tehtävä työvoiman toimitamisessa puolustuslaitoksen alaisiin töihin olisi ollut luettelon pitäminen maistraatin ja poliisipäällikön näihin töihin lähettämistä työvelvollisista maistraatin antamien ilmoitusten mukaan. Kun maistraatilla ei kuitenkaan ollut mitään tietoa käytettävissä olevasta työvoimasta, asia järjestettiin käytännössä seuraavasti:

Työvelvollisuusviraston tuli luetteloida kaupungissa oleva työvelvollisuuslain alainen miespuolinen työvoima ja hoitaa tästä luetteloinnista aiheutuvat tehtävät.

Maistraatin — lääninhallituksen kautta — saamien työvoimatilausten mukaan työvelvollisuusviraston oli annettava maistraatin nimissä ja sotalilain perusteella työvelvollisille kutsut ilmoittautumaan kansanhuoltolautakunnan varustuskansliaan. Näin annetuista kutsuista oli samanaikaisesti tehtävä ilmoitus maistraatille. Poliisilaitoksen tuli jakaa kutsut.

Kansanhuoltolautakunnan varustuskansliassa oli koottava työvelvolliset ryhmiin. Poliisilaitoksen oli huolehdittava työvelvollisten siirtämisestä työmaille ryhmissä, johtajina poliisikonstaapeli. Näille ryhmille poliisilaitoksen tuli hankkia tarpeelliset litterat, matkustusluvut y.m. suojeluskuntapiiristä.

Työvelvollisuusviraston lähettämät kutsut annettiin kahtena kappalee-

na. Toiseen kappaleeseen, joka palautettiin työvelvollisuusvirastolle, merkitsi työvelvollinen vastaanottotodistuksen.

Kokouksessaan helmikuun 16 p:nä 1940 työvelvollisuuslautakunta päätti, että työhön lähettämistä varten oli maistraatille siitä lähtien tehtävä ilmoitus kaikista vakinaista työtä vailla olevista henkilöistä. Jo helmikuun 28 p:nä 1940 pitämässään kokouksessa lautakunta totesi, että päämajan työvoimatoimiston antamat työvoimatilaukset olivat usein niin kiireellisiä, että niiden täyttämistä ei voitu viivyttää siirtämällä ne lautakunnan tai jaoston käsiteltäväksi, minkä vuoksi lautakunta päätti antaa viraston johdolle valtuuden pakoittavan kiireellisissä tapauksissa ratkaista myös työssä olevien työvelvollisten lähettämistä koskevat asiat. Ratkaisusta ja toimenpiteistä oli ilmoitettava lautakunnan tai jaoston seuraavassa kokouksessa. Laajat periaatteelliset kysymykset jäivät kuitenkin lautakunnan tai jaoston ratkaistaviksi.

Yllä selostetun järjestelmän mukaan työvelvollisuusvirasto antoi kutsut n. 2,000 työvelvolliselle. Kansanhuoltolautakunnan varustustoimistosta annettiin yhteensä 1,977 henkilölle varusteet 750,792: 50 mk:n arvosta. Näistä varustetuista oli osa vapaaehtoisesti lähteneitä. Työvelvollisuuslautakunnan laskuun toimitettiin 791 lääkärintarkastusta. Näitten lääkärintarkastusten perusteella lääkäri vapautti suurehkon joukon kutsutuista.

Vapautuksen saattoivat myös lautakunnan päätöksen mukaisesti myöntää toimistonjohtaja Seppälä ja lautakunnan sihteeri Matlar yhteisen harkintansa perusteella.

Kutsujen toimittaminen loppui heti rauhan tultua. Viimeinen maistraatille lähetetty luettelo on päivätty maaliskuun 13 p:lle 1940.

Maininnan ansaitsee tässä yhteydessä, että työvelvollisuusvirasto, täyttääkseen ammattimiehiä koskevat työvoimatilaukset, kävi lukuisia neuvotteluja yksityisten yritysten, varsinkin rakennustoimistojen kanssa töiden keskeyttämisestä tai supistamisesta ja työvoiman siirtämisestä puolustuslaitoksen työmaille. Melkoiset määrät ammattimiehiä saatiin toimituksi juuri näiden neuvottelujen nojalla. Myös huomattava joukko kaupungin rakennustoimiston työmiehiä siirrettiin puolustuslaitoksen töihin.

Työvelvollisten luettelointi. Työvelvollisuusasetuksen 8 §:n 8 momentin mukaan työvelvollisuuslautakunnan tuli pitää kunnassa olevista työvelvollisista luetteloa. Koska eri työvelvollisuuslautakuntien puolesta oli tiedusteltu, millaista luetteloa tämän säännöksen mukaan oli pidettävä ja oliko sitä varten olemassa erikoinen mallilomake, kansanhuoltoministeriön työvoimatoimisto lokakuun 31 p:lle 1939 päivätyllä kiertokirjeellä ilmoitti, ettei mitään mallia ollut, vaan voivat työvelvollisuuslautakunnat pitää sellaista luetteloa, josta selviävät ne asiat, jotka ovat mainitut kansanhuoltoministeriön vahvistamassa siirtomääräyksessä. Kiertokirjeessä sanottiin edelleen, että luetteloa tuskin voi tehdä etukäteen valmiiksi, vaan saa se muodostua sitä mukaa kuin työvelvollisia tarvitaan. Lautakunta päättikin tämän mukaisesti kokouksessaan joulukuun 5 p:nä 1939 lykätä työvelvollisten rekisteröimisen tuonnetuksi lähinnä siitä syystä, että jatkuvasti kutsuttiin yhä uusia ikäluokkia armeijan palvelukseen, minkä johdosta tänä ajan-kohtana laadittu luettelo hyvin pian olisi ollut käyttökelvoton.

Ilmoittamatta etukäteen työvelvollisuuslautakunnalle asiasta kansanhuoltoministeriön työvoimatoimisto kuitenkin julkaisi joulukuun 18 p:nä 1939 kuulutuksen, jolla asianomaiselle työvelvollisuuslautakunnalle veloitettiin ilmoittautumaan kaikki sellaiset ammattiajokortin omaavat hen-

kilöt, jotka eivät olleet armeijan, suojeluskuntien tai Lotta Svärd järjestön palveluksessa.

Työvelvollisuuslautakunnan tuli lähettää näin syntyneet luettelot kansanhuoltoministeriön työvoimatoimistoon.

Tämän tiedoituksen johdosta ilmoittautui lautakunnan kortistoon 2,343 autonkuljettajaa. Luettelo näistä autonkuljettajista lähetettiin määräysten mukaan kansanhuoltoministeriön työvoimatoimistolle. Autonkuljettajista laadittu kortisto osoittautui käytännössä kuitenkin hyödyttömäksi, koska se jo hyvin lyhyen ajan kuluttua oli kutsuntojen ja muuttojen johdosta vanhentunut.

Kun puolustuslaitoksen työvoiman tarvetta ei voitu tyydyttää vapaaehtoisella työvoimalla, päätettiin kansanhuoltoministeriön työvoimatoimiston toimistopäällikön kehoituksesta ryhtyä miespuolisten rakennustyöntekijäin, sekatyöntekijäin ja työttöminä tai muuten joutilaina olevien 18—60 vuotiaitten miesten luotteloimiseen. Työvoimatoimiston päällikön ehdotuksen mukaan oli luottelointi suoritettava kaupungin väestönsuojelujärjestön avulla, jonka alaisten työryhmien johtajien tuli täyttää kysymyksen tulevat henkilökortit. Väestönsuojelupäällikkö ilmoitti asiassa käytyjen neuvottelujen jälkeen voivansa suorittaa tehtävän järjestönsä avulla kolmessa päivässä.

Luottelointi päätettiin niin ollen järjestää siten, että tarkoitusta varten painetut kortit ja niiden täyttämisohteet jaettiin väestönsuojelukeskuksen kautta väestönsuojelulohkoille, joiden esimiesten tuli valvoa, että luottelointi suoritettiin joka talossa.

Tämä menettely osoittautui kuitenkin epäonnistuneeksi. Huolimatta nimittäin siitä, että kortteja seuranneet ohjeet olivat seikkaperäisiä, kortteja ei kuitenkaan täytetty kunnollisesti. Kortteja laadittiin sitä paitsi muistakin kuin tarkoitetuista henkilöistä, jopa otettiin mukaan henkilöitä, jotka olivat asepalveluksessa j.n.e. Kortistoa käytettäessä osoittautuikin, että ainoastaan murto-osa kortistoon merkityistä henkilöistä voitiin toimittaa puolustuslaitoksen töihin. Näin syntynyt kortisto käsitti n. 8,000 korttia.

Lautakunnan oli näin ollen pakko todeta, että se ei pystynyt oikeudenmukaisesti täyttämään tilauksia, jotka koskivat työvoiman siirtämistä kaupungin ulkopuolelle, laatimatta yleistä kortistoa kaupungissa olevasta miespuolisesta työvoimasta. Tämän johdosta lautakunta helmikuun 1 p:nä 1940 pitämässään kokouksessa päätti ryhtyä miespuolisen työvoiman yleiseen luotteloimiseen. Kun työvelvollisuusasetuksen 8 §:n 2 momentin mukaan valtion tai kunnan virassa tai toimessa oleva ilman työvelvollisuuslautakunnan toimenpidettäkin voitiin määrätä asetuksessa tarkoitettuun työhön ja kun oli ilmeistä, ettei työvelvollisuuslautakunta voisi määrätä muuhun työhön puolustuslaitoksen hyväksi työskentelevien teollisuuslaitosten ja yritysten palveluksessa olevia henkilöitä, joista suuri osa työnsä takia oli vapautettu asepalveluksen suorittamisesta, lautakunta pyysi kansanhuoltoministeriön työvoimatoimistolta valtuutta saada jättää nämä ryhmät työvelvollisten yleisen luotteloimisen ulkopuolelle. Tähän esitykseen työvoimatoimisto suostuikin, kuitenkin siten, että kyseisten teollisuuslaitosten johdolle oli etukäteen ilmoitettava, että kuulutettu ilmoittautumisvelvollisuus ei koskenut asianomaisen laitoksen työvoimaa, jolle, kullekin työntekijälle erikseen, oli annettava ministeriön kustannuksella painettava todistus siitä, että hän oli kyseisessä työssä ollessaan vapautettu ilmoittautumasta työvelvollisuuslautakunnalle.

Lautakunnan päätöstä vastaava määräys julkaistiin sanomalehdissä.

Kortistoon ilmoittautuneille annettiin ilmoittautumisesta todistus, jossa samalla velvoitettiin viipymättä ilmoittamaan lautakunnalle mahdollisesta työpaikan saannista, menetyksestä tai vaihdosta samoin kuin osoitteen muutoksesta. Helsingin teollisuuspiirin alaisten teollisuusyritysten henkilökunnalle annettiin, sen mukaan kuin tehtaas, siihen kehoitettuina, esittivät anomuksensa työvoiman vapauttamisesta ilmoittautumisvelvollisuudesta, edellä mainittu todistus. Määräajan kuluessa työvelvollisuuslautakunnalle ilmoittautui 18,951 työvelvollista. Myöhemmin ilmoittautuneet mukaan luettuina kortisto käsitti 26,573 henkilöä.

Kokouksessaan helmikuun 28 p:nä 1940 lautakunta päätti julkaista lehdissä vielä uuden kuulutuksen työvelvollisten ilmoittautumisvelvollisuudesta lautakunnalle, koska edellisen ilmoittautumistilaisuuden jälkeen oli saapunut uutta väkeä kaupunkiin. Samalla päätettiin kääntyä järjestysviranomaisten puoleen pyynnöllä, että ilmoittautumismääräyksen noudattaminen todettaisiin riittävän tiheillä tarkastuksilla julkisissa tilaisuuksissa, suojahuoneissa, tupakkajonoissa, yömajoissa sekä muissa mahdollisesti kysymykseen tulevista paikoissa ja tilanteissa, m.m. nimenomaan aina henkilöllisyystodistusten tarkastamisen yhteydessä. Lisäksi päätettiin pyytää, että järjestysviranomaiset ottaisivat huostaansa sellaiset henkilöt, jotka olivat lyöneet laimin ilmoittautumisvelvollisuutensa tai velvollisuutensa tiedoittaa lautakunnalle työsuhteensa päättymisen.

Palkkaennakon maksaminen linnoitustöistä palanneille työvelvollisille. Rauhansopimuksen johdosta tapahtuneen luovutettavan alueen äkillisen tyhjentyksen vuoksi joutui suuri määrä työvelvollisia poistetuiksi työmailta ilman lopputiliä tai työpäällikön todistusta suoritusta työstä. Osa näistä oli sellaisia, jotka eivät edes olleet ehtineet aloittaa työtään, kun taasen toiset olivat olleet aivan lyhyen ajan työpaikallaan. Monet näistä puolustuslaitoksen linnoitustyömailta suurella kiireellä poistuneista henkilöistä olivat niin heikossa taloudellisessa asemassa, etteivät voineet odottaa valtion toimesta tapahtuvaa tilimaksua palkkalistojen ja työtuntiluetteloiden saavuttua työpäälliköiltä valtion viranomaisille Helsinkiin. Useissa tapauksissa muodostuikin kääntyminen huoltoviraston avustuskanslioiden puoleen ainoaksi mahdollisuudeksi selviytyä hädästä, varsinkin kun melkoiset määrät näitä työvelvollisia saapui Helsinkiin juuri pääsiäispyhien edellä.

Työvelvollisuusasetuksen 17 §:n 3 momentin mukaan työvelvollinen, jolle tulevaa palkkaa ei oltu maksettu viimeistään kuuden päivän kuluessa palkanmaksupäivästä lukien, oli esittämällä selvityksen suorittamastaan työstä ja maksamatta jääneestä palkasta oikeutettu saamaan lain mukaisen palkan työvelvollisuuslautakunnalta. Toisaalta asetus sääti lautakunnalle takeet täyden korvauksen saamisesta näin maksamastaan palkasta.

Vaikka linnoitustyömailta palanneet miehet eivät ainoassakaan tapauksessa erikoislaatuisten työstälähdön johdosta voineet esittää selvitystä suoritusta työstä ja maksamatta jääneestä palkasta, työvelvollisuusvirasto kuitenkin katsoi velvollisuudekseen ryhtyä toimenpiteisiin kysymyksessä olevien miesten auttamiseksi, jotta välttyttäisiin hankauksista ja ikävistä ristiriidoista.

Viraston selostettua tilanteen vakavuuden päämajan työvoimatoimistolle, päämajan työvoimatoimisto kehoitti työvelvollisuusvirastoa maksamaan ennakkona osan linnoitustöistä kaupunkiin palautettujen työvelvollisten sisällä olevasta palkasta. Kehoituksensa päämajan työvoimatoimis-

to vahvasti maaliskuun 21 p:lle 1940 päivätyllä kirjelmällään n:o 629, jossa työvelvollisuuslautakuntaa kehoitettiin oman varovaisen harkintansa perusteella maksamaan linnoitustöistä palanneille miehille palkkaennakkoa, vaikka työvelvollisuusasetuksen 17 §:n edellytyksiä ei ole.

Saatuuan maaliskuun 20 p:nä 1940 tekemänsä esityksen johdosta kaupunginhallituksen suostumuksen palkkaennakkojen maksamiseen, työvelvollisuusvirasto huhtikuun 2 p:ään 1940 mennessä maksoi 118 tapauksessa tällaisia ennakkoja yhteensä 19,904 mk, mistä eri luetteloilla tehtiin ilmoitus päämajan työvoimatoimistolle korvauksen saamista varten.

Kysymyksessä olevaa korvausta päämajan työvoimatoimisto ei kuitenkaan suostunut maksamaan, vaan ilmoitti huhtikuun 4 p:lle 1940 päivätyllä kirjeellä, että työvelvollisille annetut ennakot oli perittävä sitten, kun eri työmailta oli saatu paikallislisälomakkeet. Huhtikuun 6 p:lle 1940 päivätyllä kirjeellä työvoimatoimisto ilmoitti tarkoitaneensa, että ennakot oli perittävä palkkapusseista, jotka työmaiden toimesta oli toimitettava työvelvollisuuslautakunnille.

Maaliskuun 29 p:nä 1940 oli ennakkoja vielä maksettaessa saapunut päämajan työvoimatoimiston maaliskuun 15 p:lle 1940 päivätty kiertokirje, jossa määrättiin, että linnoitustyömaiden kaikki maksamatta jääneet palkat oli suoritettava asianomaisille työvelvollisuuslautakuntien välityksellä.

Kiertokirje merkitsi sen pohjan huomattavaa laajenemista, josta oli sovittu päämajan työvoimatoimiston kanssa, ennenkuin ryhdyttiin suorittamaan tässä tarkoitettuja palkkaennakkoja. Toimenpide ei myöskään enää antanut takeita maksettujen ennakkojen korvaamisesta, koska, niinkuin jo mainittiin, osa näistä kotiinpalanneista miehistä, kuten sittemmin osoittautui, oli ollut niin lyhyen ajan työssä, ettei työstä maksettava palkka riittänyt korvaamaan työvelvollisuusviraston maksamaa ennakkoa, kun työmaalla jo oli pidätetty korvaus annetusta muonasta ja kansanhuoltolautakunnan varustustoimiston antamista varusteista; eikä edes näihin kertynyt vähäinen palkka kaikissa tapauksissa ollut riittänyt. Myös ilmeni, että osa kotiinpalanneista miehistä ei ollut minkään työmaan palkkalistassa.

Näin ollen työvelvollisuusviraston oli koetettava saada valtion viranomaisilta se osa korvauksesta, jota ei voitu pidättää mainituista tilipusseista. Tässä mielessä työvelvollisuuslautakunta kääntyi toukokuun 9 p:lle 1940 päivätyllä kirjelmällä Myllykoskelle perustetun puolustuslaitoksen linnoitustoimiston puoleen. Selostettuaan asian kulun työvelvollisuuslautakunta huomautti, ettei voinut olla kysymystäkään siitä, että Helsingin kaupungin olisi ollut katsottava omaksi vahingokseen syntyneet vajaukset ja pyysi, että linnoitustoimisto, varsinkin siihen nähden, että päämajan työvoimatoimisto oli sillä välin ilmoittanut lopettavansa toimintansa, ryhtyisi toimenpiteisiin Helsingin kaupungin saatavan maksamiseksi. Toukokuun 20 p:lle 1940 päivätyllä kirjelmällä linnoitustoimisto kuitenkin ilmoitti, ettei se voinut suorittaa mainittuja vajauksia, ja kehoitti työvelvollisuuslautakuntaa kääntymään puolustusministeriön puoleen; mutta puolustusministeriölle osoittamaansa toukokuun 31 p:lle 1940 päivätyyn kirjelmään työvelvollisuuslautakunta sai niinkään kielteisen vastauksen. III armeijakunnan esikunta, jolle kirjelmä oli siirretty puolustusministeriöstä, ilmoitti kesäkuun 20 p:nä 1940, että tilien pienuus johtui pääasiassa siitä, että työntekijät olivat saaneet varusteita, joiden arvo oli vähennetty heidän palkoistaan, mutta että työvelvollisuuslautakunnan saatava voitiin pidättää paikallislistista, jollaisiin työntekijät saattoivat olla oikeutettuja.

Sittenmin perustetulle sodanaikaisten linnoitustöiden selvittelytoimis-
tolle joulukuun 23 p:nä 1940 tehtyyn anomukseen saatiin lopulta, pitkän
odotuksen jälkeen, myönteinen vastaus ja toukokuun 7 p:nä 1941 suori-
tettiin vihdoinkin valtion varoista kaupungille jäljellä oleva vajaus
7,685: 25 mk.

*Linnoitustyömaiden palkkojen suorittaminen työvelvollisuusviraston väli-
tyksellä.* Kuten jo edellä mainittiin, antoi päämajan työvoimatoimisto maa-
liskuun 15 p:lle 1940 päivätyllä kiertokirjeellään n:o 451 työvelvollisuus-
lautakuntien tehtäväksi välittää linnoitustyömaiden maksamatta olevat
työpalkat työvelvollisille.

Kiertokirjeen mukaan oli työvelvollisuuslautakunnan lähetettävä työ-
velvollisten esittämien kertomusten mukaan laaditut laskut päämajan työ-
voimatoimistolle edelleen toimitettaviksi työmaille, joiden oli lähetettävä
palkkasaatavat työvelvollisuuslautakunnalle asianomaisille jaettaviksi.

Edellä on jo mainittu, että rauhansopimuksen takia oli osa puolustus-
laitoksen linnoitustyömaille lähetetyistä työntekijöistä palautettu kotiseu-
dulle, ennenkuin he olivat ehtineet aloittaa työnsä. Useat näistä olivat
silloisten olosuhteiden takia joutuneet turhaan odottamaan työtä monta
päivää, saamatta mitään muuta korvausta kuin 20 mk päivältä, joka kulku-
laitosten ja yleisten töiden ministeriön kiertokirjeen n:o 9 v:lta 1939 mukaan
saatiin sisällyttää matkakustannuksiin ja jonka Helsingissä suoritti työ-
maille lähteville kansanhuoltolautakunnan varustustoimisto. Näissä tapauk-
sissa kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö määräsi maksettavaksi
työttömyysvaroista mainitun muonarahan 20 mk kultakin matkapäivältä
työmaalle ja työmaalta takaisin sekä matkapäivien välisiltä odotuspäiviltä
40 mk päivältä. Matkapäiviksi oli katsottava enintään 2 päivää menomat-
kalla ja enintään 2 päivää paluumatkalla sekä niiden väliset päivät odotus-
päiviksi. Nämäkin maksut määrättiin kunnat maksamaan ja perimään lään-
nihallitukselta, jonka tuli suorittaa ne työttömyysmäärärahoista.

Jo helmikuun 15 p:nä 1940 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö
oli, siihen nähden, että asutuskeskuksista lähetetyt työvelvolliset joutuivat
linnoitustyömaille saamaan kotipaikkakuntansa palkkatasoa huomatta-
vasti alemmat palkat, v:n 1940 kiertokirjeellä n:o 2 määrännyt, että valtio
korvaa kunnille työttömyysvaroista 75 % ja poikkeustapauksissa kokonaan
ne paikallislisät, jotka kunnat maksavat sellaisille työttömyys- tai työvel-
vollisuusviranomaisten valtion työmaille lähettämille työntekijöille, jotka
huoltavat läheisiä omaisiaan. Sanottua paikallislisää oli maksettava silloin
kun työpaikkakunnalla normaalituntipalkka oli pienempi kuin vastaavan-
laisessa työssä siinä kunnassa, josta työntekijät oli lähetetty, ollen paikallis-
lisan suuruus näiden palkkojen välinen erotus. Kiertokirje takasi korkeam-
man palkan ainoastaan huoltovelvollisille. Jos lisäksi, niin kuin valitettavan
usein tapahtui, ammattimiehiä oli käytetty sekatyömiehinä, nämä huolto-
velvolliset ammattimiehet saivat työmaalla sekatyömiehen palkan ja pai-
kallislisänkin ainoastaan sekatyömiehen palkan mukaisesti.

Selostettujen määräysten ja kiertokirjeiden mukaan linnoitustöistä
palanneiden työvelvollisten palkansaanti oli varsin mutkikas. Elleivät
nämä olleet saaneet palkkaa suoritetusta työstään, heidän oli käännyttävä
työvelvollisuusviraston puoleen, joka kuulustelujen perusteella kirjoitti
saatavista laskut ja lähetti ne päämajan työvoimatoimistolle, mistä ne toi-
mitettiin eri työmaille laskuissa olevien tietojen perusteella. Jos työvelvollis-
nen lisäksi oli joutunut odottamaan työtä tai jos hänen saatavansa perustui

yksinomaan tällaiseen työn odottamiseen, oli kirjoitettava eri lasku lääninhallitukselle. Paikallislisästä taas oli tehtävä anomus huoltoviraston työttömyyshuoltokansliaan, joka toimitti asianmukaiset tutkimukset ja, saatuaan valtiolta tarpeelliset varat, suoritti ne paikallislisinä.

Sen mukaan kuin, usein hyvinkin pitkien aikojen kuluttua, työmailta saapui palkkasuoritukset milloin tilipusseissa, milloin — suurina yhteissuorituksina — shekkeinä, oli näin saaduista rahoista pidätettävä, sikäli kuin varat riittivät, kansanhuoltolautakunnan saatavat, jotka perustuivat varustojen vaatetusavustuksiin, joita työmaat vastoin tehtyjä sopimuksia eivät läheskään kaikissa tapauksissa olleet pidättäneet ja tilittäneet suoraan kansanhuoltolautakunnalle.

Vielä vaikeammaksi kävi tilanne, kun päämajan työvoimatoimisto huhtikuun 11 p:lle 1940 päivätyllä kiertokirjeellä ilmoitti, että, sitten kun työvelvollisuuslain perusteella puolustusvoimien linnoitus-, lentokenttä-y.m. töihin määrätty työvelvolliset oli päätetty kotiuttaa, päämajan työvoimatoimisto oli käynyt tarpeettomaksi, joten sen toiminta oli lopetettu. Näin ollen työvoimatoimisto ei enää ottanut välittääkseen palkankorvaushakemusta, vaan oli antanut työmaiden päälliköille yleisen kehoituksen lähettää maksamatta olevat palkkasaatavat kuntien työvelvollisuuslautakunnille. Ennakolta annettuja varusteita koskevissa asioissa kunnat saivat — mikäli halusivat valtion toimenpiteitä — kääntyä puolustusministeriön teknillisen osaston puoleen.

Koska oli varsin ilmeistä, että linnoitustyömaille olleiden työvelvollisten palkansaanti näin ollen entisestäänkin vaarantuisi — olivathan työmaat toisinaan täysin tietämättömät siitä, mistä kunnasta työvelvolliset olivat tulleet, minkä lisäksi lähetettävä kunta hyvinkin usein oli toinen kuin kotikunta — työvelvollisuuslautakunta päätti anoa, että kaupunginhallitus tekisi valtioneuvostolle esityksen erikoisen toimiston perustamisesta valtioneuvoston toimenpiteestä sitä varten, että työvelvollisten selvittämättä olevat ja sekaisin menneet saatavat työpalkoista, päivärahoista j.n.e. selvitetäisiin ja hoidettaisiin loppuun.

Näin perustettavaksi ehdotettu toimisto aloittikin toimintansa syyskesällä 1940 sodanaikaisten linnoitustyömaiden selvittelytoimiston nimellä.

Ennenkuin työvelvollisuuslautakunnan esitys erikoisen valtion selvitystoimiston perustamisesta oli ehtinyt johtaa tulokseen, työvelvollisuusvirasto sai neuvottelujen jälkeen luvan lähettää työvelvollisten palkkasaatavia koskevat anomukset puolustuslaitoksen linnoitustoimistolle, joka huolehti niiden toimittamisesta kulloinkin kysymykseen tuleville työmaille ja antoi työmaiden päälliköille määräyksen suorittaa korvauksen kysymykseen tulleista matka- ja odotuspäivistä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön v:n 1939 kiertokirjeen n:o 9 mukaan. Kaikkiaan virasto lähetti päämajan työvoimatoimistolle 289 palkkasaatavaa koskevaa laskua. Kun näitten laskujen johdosta ei ehditty saada lainkaan korvauksia, ennenkuin päämajan työvoimatoimisto lopetti toimintansa, lähetettiin myöhemmin jäljennökset vielä selvittämättömistä laskuista myöskin linnoitustoimistolle. Yhteensä lähetettiin linnoitustoimistolle 540 laskua.

Esitettyjen laskujen johdosta työvelvollisuusvirastolle saapui kevään ja kesän kuluessa 614 henkilölle maksettavaksi 187,517: 25 mk. Palkka-ennakkojen korvaus huomioonotettuna, lautakunnan tilille A. XXI. 108 maksettiin kaikkiaan 195,026: 50 mk. Tästä summasta suoritettiin kansan-

huoltolautakunnalle sen esittämien vaatimusten mukaan 61,122: 50 mk ja huoltolautakunnalle 479: 50 mk.

Sodanaikaisten linnoitustöiden selvittelytoimiston tultua perustetuksi, voitiin työvelvollisuusviraston työt lopettaa. Palkkatilille jääneestä määrästä annettiin virastolle ilmoitettujen nimien mukaiset maksumääräykset.

Lautakunnan kokoukset. Työvelvollisuuslautakunta kokoontui kertomus- aikana 18 kertaa, käsitellen yhteensä 277 asiaa. Sen lisäksi, mitä jo aikaisemmin on selostettu, mainittakoon lautakunnan käsittelemistä asioista seuraavaa.

Joulukuun 5 p:nä 1939 pidetyssä kokouksessa esitettiin lautakunnalle tiedoksi Suomen vaateustyöläisten liiton työnvälitystoimistolle osoitama marraskuun 3 p:lle 1939 päivätty kirje, jossa liitto kiinnitti viranomaisen huomion siihen, että samoihin aikoihin kuin muutamat vaateusliikkeet puolustuslaitoksen tilausten johdosta sovelsivat 8-tunnin työaikaista annettun poikkeuslain määräyksiä, useat liikkeet olivat työnpuutteen takia joutuneet sulkemaan työhuoneensa, minkä johdosta 510 vaateustyöntekijää oli joutunut kärsimään työttömyyttä. Samassa kokouksessa lautakunnalle ilmoitettiin, että työnvälitystoimisto ja huoltoviraston työttömyys-huoltokanslia olivat suostuneet jatkuvasti antamaan raportteja lautakunnalle heidän kirjoissaan olevista työnhakijoista sekä että Helsingin teollisuuspiirin esikunta oli antanut lautakunnalle luvan käyttää hyväkseen teollisuuspiirin hallussa olevia luetteloita teollisuusyrityksistä ja näiden palveluksessa olevista henkilöistä.

Lautakunnan kokouksessa tammikuun 8 p:nä 1940 ilmoitettiin, että kaupungin rakennustoimiston kanssa oli tehty sopimus, jonka mukaan rakennustoimisto lupautui asettamaan työntekijöitään käytettäväksi tapauksissa, joissa kiireellisesti tarvittiin työntekijöitä lähinnä kaupungissa suoritettavia puolustuslaitoksen töitä varten. Tämän sopimuksen mukaisesti Helsingin komendanttivirasto lukuisissa tapauksissa joutui turvautumaan rakennustoimiston apuun. Samassa kokouksessa käsiteltiin Uudenmaan läänin kansanhuoltopiirin joulukuun 29 p:lle 1939 päivätty kiertokirje n:o 17, jossa kansanhuoltopiiri pyysi työvelvollisuuslautakuntaa ryhtymään toimenpiteisiin elintarviketeollisuuden, vientiteollisuuden ja elintarpeiden jakelun palveluksessa olevien, nostoväkeen kuuluvien toimihenkilöiden ja erikoisammattimiesten esittämiseksi varattaviksi vakinaisiin tehtäviinsä kansanhuoltopiirin välityksellä. Kokouksessa todettiin, että kansanhuoltolautakunta jo ennen työvelvollisuuslautakunnan asettamista oli antanut tarpeen mukaan lausunnot tapauksista, joissa esitettiin työntekijä vapautettavaksi asepalveluksesta. Lautakunta päätti tämän johdosta ilmoittaa kansanhuoltopiirille, ettei se katsonut olevan aihetta muuttaa siihen asti vallinnutta käytäntöä. Myöhemmin osoittautui, ettei nostoväkeen kuuluvia voitukaan esittää varattaviksi siviilitöihinsä, ennenkuin vasta kutsuntatilaisuudessa. Samassa kokouksessa esitettiin Uudenmaan läänin kansanhuoltopiirin ehdotus, että työvelvollisuuslautakunta ryhtyisi toimenpiteisiin villakudinlumpujen ja räätälintilkkujen keräyksen järjestämiseksi kunnassa. Lautakunta päätti ilmoittaa, että se katsoi tehtävän lankeavan kokonaan toimintapiirinsä ulkopuolelle.

Helmikuun 28 p:nä 1940 lautakunta käsitteli kysymyksen ulkomaalaisten ja Nansen-passilla varustettujen henkilöiden lähettämisestä puolustuslaitoksen töihin. Lautakunta päätti tehdä valtiolliselle poliisille ja päämajan työvoimatoimistolle esityksen, että ulkomaiden alamaisia, Nansen-passilai-

sia sekä valtiollisista rikoksista rangaistuja oman maan kansalaisia ei jätettäisi työvelvollisuuden ulkopuolelle työvoimatoimiston alaisissa töissä, koska lautakunnan käsityksen mukaan epäluotettavienkin ainesten hyväksikäyttö samoin kuin mahdollinen vartiointi olisi huomattavasti helpompaa juuri työvoimatoimiston työmaille, kuin esim. pääkaupungissa.

Kokouksessa maaliskuun 7 p:nä 1940 lautakunnalle esitettiin kansanhuoltoministeriön kansanhuoltolautakunnille osoittama helmikuun 22 p:lle 1940 päivätty kiertokirje n:o 74, jossa ilmoitettiin, että nostoväen II luokkaan kuuluvien henkilöiden vapauttamista koskevat lausunnot oli annettava kutsuntatilaisuudessa suullisesti, minkä takia kansanhuoltolautakunnan valtuuttaman henkilön tuli olla mukana kutsuntatilaisuudessa. Samassa kokouksessa päätettiin ilmoittaa poliisiviranomaisille syytteen panon varten ne rikkomukset työvelvollisuuslakia vastaan, jotka viraston johto harkitsi tahalliseksi.

Huhtikuun 3 p:nä 1940 pidetyssä kokouksessa esitettiin kansanhuoltoministeriön maaliskuun 8 p:lle 1940 päivätty kiertokirje n:o 80, jossa ilmoitettiin kansanhuoltoministeriön työvoimatoimiston ryhtyneen toimenpiteisiin työvelvollisten miesten ja naisten luettelointiseksi kaupungeissa, kaupaloissa ja taajaväkisissä yhdyskunnissa, neuvotelleen eräiden järjestöjen kanssa nuoren työvoiman keräämisestä ja asettuneen yhteyteen Suomen naisten vapaaehtoisen työvalmiuskeskuksen kanssa siinä mielessä, että kaikkia mahdollisia keinoja käyttäen turvattaisiin työvoimansaanti maatalouteen seuraavan viljelyskauden ajaksi.

Kokouksessaan huhtikuun 20 p:nä 1940 lautakunta päätti tehdä kansanhuoltoministeriölle esityksen, että lautakunta vapautettaisiin merkitsemästä kortistoonsa asepalveluksesta kotiutettavia henkilöitä sekä että ei tarvittaisi ryhtyä työvelvollisuuslain alaisten naisten luettelointiin. Samassa kokouksessa päätettiin tehdä kaupunginhallitukselle esitys, että valtiolle esitettäisiin lasku määrätystä osasta työvelvollisten luettelointia varten toimitettujen painatustöiden aiheuttamista kustannuksista. Kaupunginhallituksen toimenpide jäi tuloksettomaksi.

Kokouksessa toukokuun 14 p:nä 1940 lautakunnalle ilmoitettiin, että kansanhuoltoministeriö oli myöntynyt esityksiin, että lautakunta vapautettaisiin ottamasta kortistoonsa työvelvollisuuslain alaisia naisia ja asepalveluksesta kotiutuvia miehiä. Samassa kokouksessa ilmoitettiin kaupunginhallituksen päättäneen, että työvelvollisuuslautakunnan esitys valtion ja Helsingin kaupungin yhteisesti ylläpitämän majoituspaikan järjestämisestä valtion töihin lähetettäviä työvelvollisia varten ei muuttuneiden olosuhteiden takia ollut antanut aiheutta toimenpiteisiin.

Elokuun 16 p:nä 1940 pidetyssä kokouksessa lautakunnalle esitettiin linnoitustoimiston rakennusosaston heinäkuun 31 p:lle 1940 päivätty kirjelmä n:o 1,770, jossa ilmoitettiin linnoitustoimiston perustavan Helsinkiin erikoisen selvitystoimiston, jonka tehtäviin tulisi kuulumaan vanhojen työryhmien asioitten selvittely. Tämän johdosta lautakunta päätti samassa kokouksessaan lakkauttaa työvelvollisuusviraston toiminnan elokuun 31 p:stä 1940 lukien ja irtisanoa työvelvollisuusvirastoa varten varatun huoneiston.

Työvelvollisuuslautakunnan kokouksessa maaliskuun 26 p:nä 1941 esiteltiin kysymys lautakunnan toiminnan lopettamisesta. Lautakunnalle ilmoitettiin, että sitten kun tammikuun 17 p:nä 1941 oli annettu laki eräiden työasioiden väliaikaisesta järjestelystä, oli samana päivänä annettu asetus

kuntien työvoimalautakunnista, joiden tehtävänä tuli olemaan m.m. yleisen työvelvollisuuden toimeenpano. Tämän johdosta oli kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö helmikuun 5 p:lle 1941 päivätyllä kiertokirjeellä n:o 1 m.m. määrännyt, että työvelvollisuuslautakuntien toiminta oli lakautettava ja niiden tehtävät ja arkisto siirrettävä työvoimalautakunnille, jollaisina asetuksen mukaan niissä kunnissa, joissa on kunnan työnvälitystoimisto, toimii työnvälityslautakunta. Edelleen ilmoitettiin, että kaupunginvaltuusto oli kokouksessaan maaliskuun 12 p:nä 1941 saanut tiedon selostetuista säännöksistä. Merkittyään tiedoksi edellä selostetut määräykset, lautakunta päätti siirtää arkistonsa työnvälityslautakunnalle.

Useissa kokouksissaan lautakunta joutui lisäksi käsittelemään lukuisia kansanhuoltoministeriön ja piiritoimiston kiertokirjeitä ja määräyksiä, jotka lähinnä tarkoittavat maataloustöiden järjestelyä ja jotka niin ollen eivät aiheuttaneet lautakunnan taholta mitään toimenpiteitä.

Menot. Työvelvollisuuslautakunnan menot toiminta-ajalta 1939—41 nousivat yhteensä 198,895: 45 mk:aan jakaantuen eri vuosiin ja menoeriin seuraavasti:

	1939	1940	1941
	Mk	Mk	Mk
Palkat ja palkkiot	7,100: —	99,816: 65	11,600: —
Vuokra	—	16,340: —	—
Lämpö	770: —	3,394: 60	—
Valaistus	248: —	462: —	—
Siivoaminen	—	422: 40	—
Painatus ja sidonta	2,042: 50	18,840: —	—
Tarverahat	4,754: 75	33,104: 55	—
Yhteensä	14,915: 25	172,380: 20	11,600: —